

● منصور ملک عباسی

کتاب‌های کمک آموزشی در برنامه‌ی درسی مطالعات اجتماعی

اشاره

«مطالعات اجتماعی»، عنوان درسی است در دوره‌ی ابتدایی که قرار است، پس از تألیف و تولید محتوا، در چرخه‌ی آموزشی از پایه‌ی سوم تا پنجم قرار گیرد. این امیدواری هم وجود دارد که در ادامه، در دوره‌ی راهنمایی تحصیلی نیز این طرح اجرا شود. در حال حاضر، راهنمای برنامه‌ی درسی مطالعات اجتماعی برای دوره‌ی آموزش عمومی (ابتدایی و راهنمایی) تدوین شده است و مراحل اعتباربخشی خود را می‌گذراند.

برنامه‌ی درسی مطالعات اجتماعی، در واقع می‌تواند جایگزین سه درس تاریخ، مدنی و جغرافیا در کتاب تجمیع شده «تعلیمات اجتماعی» فعلی باشد. در حال حاضر، درس تعلیمات اجتماعی در دوره‌ی ابتدایی بجز سال سوم در سال‌های چهارم و پنجم به صورت تفکیک شده بر اساس فصل‌های مجزا در یک جلد تدریس می‌شود که به هر عنوان درسی نمره‌ی نسبتاً مستقلی در ارزش‌یابی اختصاص پیدا می‌کند. در دوره‌ی راهنمایی، سه کتاب مستقل تاریخ، مدنی و جغرافیا با سه نمره‌ی و در سه ساعت تدریس می‌شوند.

۱۸/۱۹۹۱۹۲

بهار و تابستان ۱۳۸۶

۳۲

رویکرد تلفیقی در برنامه‌ریزی درسی مطالعات اجتماعی

رویکرد تلفیقی، نوعی نگاه در برنامه‌ریزی درسی است که به صورت در هم تنیده، دو یا سه حوزه‌ی درسی را در برمی‌گیرد و با محور قرار دادن یک موضوع (تم^۱)، جنبه‌های متفاوت آن را در حوزه‌های مذکور مورد بررسی قرار می‌دهد. در موضوع‌های انتخاب شده برای درس مطالعات اجتماعی به جنبه‌های تاریخی، اجتماعی و جغرافیایی آن موضوع توجه می‌شود. برای نمونه، در یک واحد درسی در موضوع «خانواده»، این محور از نقطه نظر اجتماعی. (شناخت اعضای خانواده، نقش‌ها و مسئولیت آن‌ها) مورد بررسی قرار می‌گیرد و آرام آرام، وضعیت جغرافیایی خانواده مورد توجه قرار می‌گیرد و خانواده را در مکان‌های متفاوت در سطح زمین مورد بررسی قرار می‌دهد. در پایان این واحد درسی نیز تاریخچه‌ی خانه و خانواده در ایران و دیگر مناطق جهان می‌تواند مطرح شود. بنابراین، تحت لوای یک موضوع، جنبه‌های متفاوت تاریخی، اجتماعی و جغرافیایی و مردم‌شناسی آن مورد توجه قرار می‌گردد.

در حال حاضر، برای این درس در سال سوم ابتدایی ۹ موضوع، برای سال چهارم و پنجم هر یک ۱۲ موضوع، و در سال‌های اول تا سوم راهنمایی هر سال ۱۲ (تم) یا موضوع مشخص شده است تا گروه‌های تألیف براساس اهداف و رویکرد مشخص به تولید محتوا بپردازند. طبیعی است که با تألیف کتاب درسی و کتاب راهنمای معلم مربوط به آن، کار تمام نمی‌شود بلکه باید اهرم‌های حمایتی نیز تولید شوند و به کار بیفتند تا به صورت همه‌جانبه به طرح مدد برسانند.

در راهنمای برنامه‌ی درسی مطالعات اجتماعی، تدارک یک بسته آموزشی (پکیج) پیش‌بینی شده است که تولیدکنندگان را به تولید انواع فیلم، سی‌دی، نقشه، کره، نوار ضبط صوت کتاب‌های کمک آموزشی و... دعوت می‌کند. در کنار این مجموعه، تولید کتاب‌های کمک آموزشی هدفمند جایگاه و ارزش خاصی دارد. شایسته است، معلمان با تجربه، مؤلفان کتاب‌های آموزشی و کمک آموزشی و کلیه‌ی کارشناسان علاقه‌مند در این حوزه، با عنایت به موضوع‌های مشخص شده، هم‌زمان با تولید کتاب‌های درسی، به تولید کتاب‌های کمک آموزشی مربوط بیندیشند و اقدام کنند.

اهداف آموزشی مطالعات اجتماعی در دوره‌ی آموزش عمومی

بدیهی است، اهداف آموزشی این درس نمی‌تواند خارج و یا کمتر از اهداف درس‌های مستقل تاریخ، جغرافیا و مدنی فعلی باشد. در مجموعه درس‌های کتاب مطالعات اجتماعی، دانش‌آموزان با خانواده، مدرسه، محله، شهر، کشور خود آشنا می‌شوند و جامعه و روابط اجتماعی را می‌شناسند. هم‌چنین با تاریخ و جغرافیای کشور خود به طور نسبی آشنایی پیدا می‌کنند.

البته در رویکرد تلفیقی از استقلال نسبی هر درس به عنوان یک حوزه‌ی معرفتی کاسته می‌شود، اما در مقابل، یادگیری براساس نوع و شیوه‌ی کارکرد مغز انسان که موضوعات متفاوت را به صورت تلفیقی و همه‌جانبه‌نگر فرا می‌گیرد، اتفاق می‌افتد و دانش‌آموزان در مقابل حوزه‌های متفاوت و متعدد درسی که مُخَل یادگیری می‌تواند باشد، قرار نمی‌گیرند. گفتنی

با تألیف

کتاب درسی

و کتاب راهنمای

معلم مربوط به آن

کار تمام نمی‌شود

بلکه باید

اهرم‌های حمایتی

نیز به کار بیفتند

تا به صورت

همه‌جانبه

به طرح

مدد برسانند

۱۸/۱۹۹۰/۲۰۲۰

بهار و تابستان ۱۳۸۶

۳۳

است، در دوره‌ی متوسطه دانش‌آموزان با ذهن آماده‌تر می‌توانند، به صورت تخصصی حوزه‌ای متفاوت دانش را مستقلاً فرا بگیرند. در رویکرد تلفیقی، دانش‌آموزان مهارت‌ها و نگرش‌های جدیدی را تجربه و کسب می‌کنند که در وضعیت فعلی و به اصطلاح آموزش‌های رسمی امروز، بدان چندان موفق نمی‌شوند.

در نگاه تلفیقی و همه‌جانبه‌نگر، مهارت تصمیم‌گیری و حل مسئله به صورت بهتر و موفق‌تری اتفاق می‌افتد. تفکر نقاد و انعطاف‌پذیری نیز از مهارت‌هایی است که در فضای رویکرد تلفیقی به طور عملی‌تری روی می‌دهد.

به هر حال امید است، با این رویکرد دانش‌آموزان ما با کسب دانش‌ها، مهارت‌ها و نگرش‌های لازم برای زندگی مسئولانه و شهروندی فعال، آمادگی بیشتری پیدا کنند.

کتاب‌های کمک‌آموزشی در مطالعات اجتماعی

بدیهی است، این کتاب‌ها حول و حوش موضوعات مشخص شده در کتاب درسی و در سطح دانش‌آموزان دوره‌های ابتدایی و راهنمایی خواهند بود که می‌تواند در دانش‌افزایش معلمان هم مؤثر باشند. ابتداءً تم‌ها یا موضوعات کتاب درسی مطالعات اجتماعی در دوره‌ی ابتدایی عبارت‌اند:

سوم ابتدایی

۱. من بزرگ‌تر می‌شوم
۲. خانواده (تغییر در خانواده)
۳. خانواده (نیازهای خانواده)
۴. خانواده (همکاری در خانواده)
۵. خانه‌ی ما
۶. مدرسه دوست داشتنی
۷. از خانه تا مدرسه
۸. یک روز تعطیل
۹. ما ایرانی هستیم

چهارم ابتدایی

۱. خانواده (برنامه‌ی زندگی)
۲. همکاری در مدرسه
۳. محله‌ی ما
۴. نقشه‌ی شهر ما
۵. آب و زندگی
۶. داستان کوچ
۷. غذای ما چگونه تأمین می‌شود
۸. راه‌های حمل و نقل
۹. سفری به مشهد

در راهنمای

برنامه‌ی درسی

مطالعات اجتماعی

تدارک یک

بسته آموزشی (پکیج)

پیش‌بینی شده است

که تولیدکنندگان را

به تولید انواع فیلم

سی‌دی، نقشه، کره

نوار ضبط صوت

و کتاب‌های

کمک‌آموزشی

و ...

دعوت می‌کند

۱۸/۱۹۱۹۲

بهار و تابستان ۱۳۸۶

۳۴

- ۱۰. بازدید از تخت جمشید
- ۱۱. زندگی در ایران قدیم
- ۱۲. داستان فتح خرمشهر

پنجم ابتدایی

- ۱. بنی آدم اعضای یک پیکرند
- ۲. ارتباطات
- ۳. طلای سیاه
- ۴. از نخ تا لباس
- ۵. پیامبر (ص) و تشکیل حکومت اسلامی
- ۶. اسلام در ایران
- ۷. ما و همسایگان
- ۸. سفری به کربلا
- ۹. گردشگران در اصفهان
- ۱۰. ایستادگی در برابر بیگانگان
- ۱۱. روز انتخابات
- ۱۲. سیاره‌ی ما زمین

در نگاه تلفیقی
و همه جانبه نگر
مهارت تصمیم گیری
و حل مسئله
به صورت بهتر
و موفق تری
اتفاق می افتد

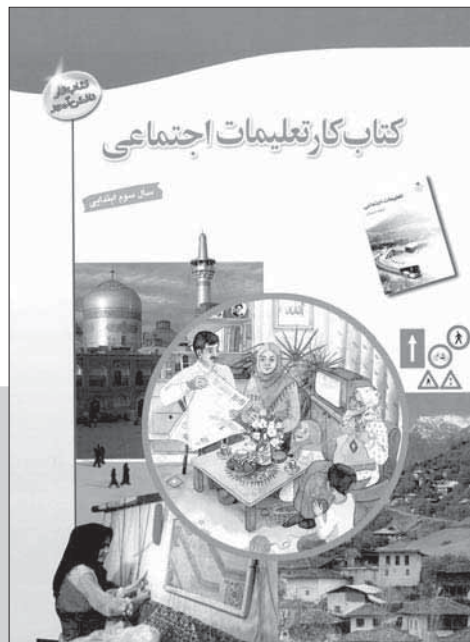
گروه مطالعات اجتماعی دفتر برنامه ریزی و تألیف کتب درسی، عنوان کتاب‌های آموزشی، داستانی و موضوعی زیر را در راهنمای برنامه درسی مطالعات اجتماعی برای دوره‌ی ابتدایی متناسب با موضوع‌های اشاره شده در هر پایه، به صورت زیر پیشنهاد کرده است^۲:

سوم ابتدایی

- روابط و مسئولیت‌ها در خانواده
- احترام به سالمندان
- بودجه‌ی خانواده
- روابط و رفتار و پیامبر اکرم در خانواده
- زندگی‌نامه‌ی شخصیت‌ها (امام خمینی)
- ایمنی در راه خانه و مدرسه
- نیروی انتظامی و نهادهای ایمنی
- سوانح، آتش‌نشانی
- مقررات عبور و مرور

چهارم ابتدایی

- انتخابات و همکاری در مدرسه

۱۸/۱۹۹/۱۹۳
بهار و تابستان ۱۳۸۶

۳۵

- مشاغل قدیم و جدید
- محله‌های قدیم - تفکیک و بازیافت زباله
- انتخاب دوست
- ویژگی‌های زندگی در ایران (عشایر، زندگی روستایی، زندگی شهری، کشاورزی، دام‌پروری، صنایع، حمل و نقل در ایران)
- زندگی و شهادت امام رضا، حرم امام رضا مجموعه‌ی فرهنگی امام رضا، آداب زیارت
- رودها، دریاچه‌ها، خلیج فارس و دریای عمان
- حضرت معصومه (ع)
- تخت جمشید
- پوشش گیاهی و جانوری ایران
- نواحی آب و هوایی ایران
- تهیه و تولید نقشه

پنجم ابتدایی

- جشن نیکوکاری
- تعاون در جامعه
- انفاق در اسلام
- کمیته‌ی امام خمینی (امداد)
- زندگی حضرت علی (ع)
- امام حسین، عاشورا
- معرفی کشورهای همسایه‌ی ایران
- وسایل ارتباطی (موبایل، فاکس و ایمیل)
- صنایع دستی اصفهان
- امیرکبیر و شخصیت‌های مهم انقلاب مشروطه
- انتخابات ایران
- منظومه‌ی شمس، حفاظت از سیاره‌ی زمین
- زندگی در قطب

در محتوای کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره‌ی راهنمایی نیز، بر اساس اهداف و رویکردهای جدید موضوع‌های زیر برای هر پایه عنوان شده‌اند.

اول راهنمایی

۱. نیازهای ما
۲. دوستان ما
۳. اوقات فراغت
۴. بهره‌وری

در درس‌های کتاب مطالعات اجتماعی، دانش‌آموزان با خانواده، مدرسه محله، شهر و کشور خود آشنا می‌شوند جامعه و روابط اجتماعی را می‌شناسند هم‌چنین با تاریخ و جغرافیای کشور خود به‌طور نسبی آشنا می‌شوند

۱۸/۱۹۹۱۹۲

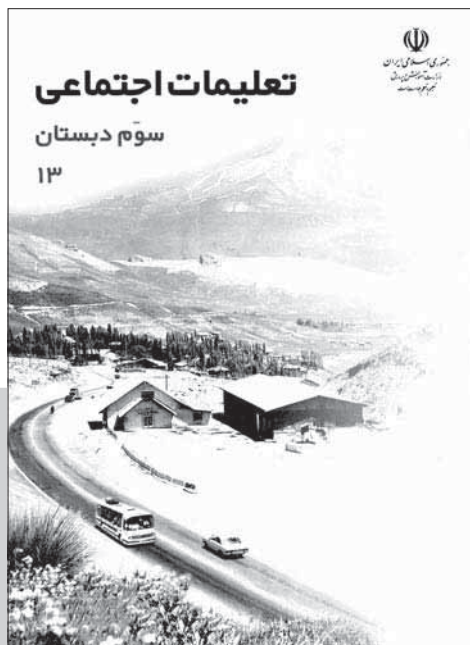
بهار و تابستان ۱۳۸۶

۳۶

سرفصل موضوعی
یا عنوان کتاب‌های
کمک آموزشی
داستانی و موضوعی
دوره‌ی راهنمایی
می‌تواند
برای مؤلفان
معلمان نویسنده
و کارشناسان
علاقه‌مند
به تولید
کتاب‌های آموزشی
راه‌گشا باشد

۱۸/۱۹۹۱۹۶
بهار و تابستان ۱۳۸۶

۳۷

۵. چگونه محیط زندگی خود را بشناسیم؟
۶. حفاظت از نواحی طبیعی ایران
۷. جمعیت و منابع
۸. ایران در خاورمیانه
۹. سرزمین ما (کاوش در گذشته دور)
۱۰. نیاکان کهن ما
۱۱. زندگی در ایران باستان
۱۲. تمدن و فرهنگ در ایران باستان

دوم راهنمایی

۱. نوجوانان و قانون
۲. شغل و آینده (کارآفرینی)
۳. تولید و توزیع - مصرف
۴. تعاون
۵. ایرانگردی
۶. زندگی در شهر یا روستا
۷. محافظت از زیست بوم‌های جهان
۸. ایران آسیا
۹. طلوع اسلام در ایران
۱۰. شکوفایی تمدن اسلامی - ایرانی
۱۱. حمله مغول‌ها و پیروزی فرهنگ بر شمشیر
۱۲. جهان گسترش می‌یابد.

سوم راهنمایی

۱. عصر ارتباطات
۲. فرهنگ و هویت
۳. دفاع از سرزمین
۴. کشور ما چگونه اداره می‌شود؟ (ساختار حکومت در ایران)
۵. ما کجا هستیم؟ (زمین در فضا)
۶. تنوع زندگی در سیاره زمین
۷. جهان نا برابر
۸. مخاطرت طبیعی
۹. ایران یکپارچه می‌شود
۱۰. ایران در عصر استعمار

۱۱. انقلاب مشروطیت

۱۲. انقلاب اسلامی

البته در گزینش عنوان های درسی دوره ی راهنمایی، برنامه های درسی رسمی تاریخ، جغرافیا و مدنی کمی پررنگ تر ظاهر شده اند و هر ۴ واحد درسی در هر پایه ی دوره ی راهنمایی، فضای جغرافیایی، فضای تاریخی و فضای مدنی (اجتماعی) مشخص تر دیده می شود.

براساس تم های ارایه شده در هر پایه سرفصل موضوعی یا عناوین کتاب های کمک آموزشی، داستانی و موضوعی دوره ی راهنمایی به شرح زیر پیشنهاد می شود که می تواند برای مؤلفان، معلمان نویسنده و کارشناسان علاقه مند به تولید کتاب های آموزشی راه گشا باشد:

اول راهنمایی

- اوقات فراغت
- مکان های عمومی
- دوستی و روابط با دوستان
- جمعیت و منابع ایران
- موزه ی ایران باستان (موزه)
- انسان و محیط، زیست بوم ها و حفاظت از آن ها
- خاورمیانه و نفت
- فلسطین
- معرفی کشور عربستان، مراسم حج
- تعاونی، بیمه
- باستان شناسی، معماری و شهرسازی ایران باستان
- تپه ی سیلک، شهر سوخته
- کوروش، داریوش، اسکندر مقدونی

دوم راهنمایی

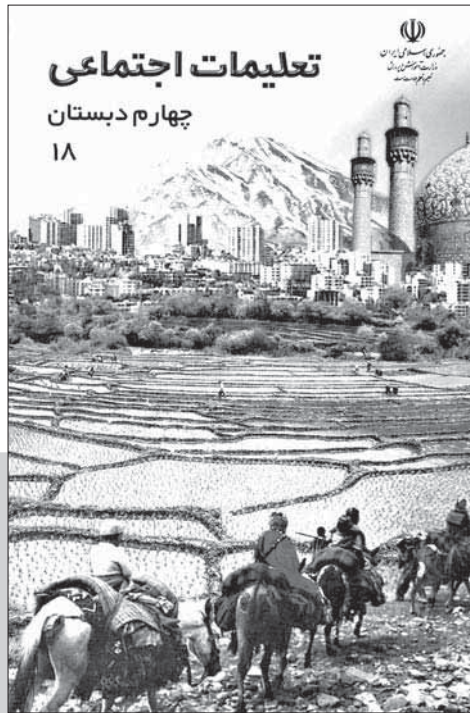
- رفتارهای پرخطر جوانان؛ خشونت در برخوردهای اجتماعی
- دادگاه ها و دادرسی ها، نحوه ی رسیدگی به شکایات شهروندان
- بهره وری، کارآفرینی
- معرفی شخصیت های علمی و فرهنگی دوره ی اسلامی
- رصدخانه های ایران
- جاذبه های طبیعی و گردشگری ایران
- زیست بوم های جهان، انقراض گونه ها
- رشد شهرها و کلان شهرها

علاقه مندان
و نویسندگان
می توانند
کتاب های
کمک آموزشی
مورد نیاز را
مبتنی بر
اهداف کتاب درسی
تدوین و
تألیف نمایند

۱۸/۱۹۹۱۹۲

بهار و تابستان ۱۳۸۶

۳۸

- معرفی کشورهای آسیا: هند، ژاپن و چین
- پیشرفت های صنعتی
- اسلام و تنوع فرهنگی در آسیا
- زندگی در نواحی استوایی
- فزاینده‌ای از نهج البلاغه برای نوجوانان

سوم راهنمایی

- زندگی و شخصیت حضرت امام، ولایت فقیه (فرازهایی از انقلاب اسلامی ایران)
- معرفی شخصیت‌های مهم انقلاب مشروطه؛ مدرس، میرزا کوچک خان، سیدجمال‌الدین اسدآبادی

- انقلاب مشروطه
- دفاع مقدس، هویت ایرانی - اسلامی
- ساختار و تشکیلات قوای نظامی در کشور
- منظومه‌ی شمسی، حرکات زمین و آثار آن
- قوه‌ی قضائیه
- اینترنت و تهاجم فرهنگی (ارتباطات)
- مخاطرات طبیعی
- استعمار، جنگ‌های جهانی اول و دوم
- ایران در عصر پهلوی
- ایران در عهد صفویه، وضع اقتصادی اجتماعی
- ایران در عهد قاجاریه، کاروان سراهای صفویه

علاقه‌مندان و نویسندگان کتاب‌های کمک آموزشی می‌توانند، در دوره‌ی ابتدایی و نیز در دوره‌ی راهنمایی، چندین موضوع هم‌راستا، در باب تاریخ ایران باستان، ایران بعد از اسلام، جغرافیای ایران، و یا موضوعات و مسائل اجتماعی و انقلابی را، تحت عنوان‌های مشخصی در نظر بگیرند و سری کتاب‌های کمک آموزشی مورد نیاز را مبتنی بر اهداف کتاب درسی که در موضوع‌های انتخاب شده برای هر پایه تدوین و تألیف نمایند.

۱۸/۱۹۹/۱۹۳
بهار و تابستان ۱۳۸۶

۳۹

زیرنویس

1. Theme

۲. برای اطلاع بیشتر از منابع تکمیلی، به راهنمای برنامه‌ی درسی مطالعات اجتماعی تدوین شده در گروه مطالعات اجتماعی «دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی» مراجعه کنید.